

נקודת מבט לשכבה הבוגרת

מהי שואת יהדות צפון אפריקה?

נקודות המבט עוסקת בקורותיהם של יהודי צפון אפריקה בתקופת השואה. החניכים.ות יתוודעו לפרק זה בתולדותיו של העם היהודי וידונו מדוע ישנה חשיבות לעיסוק בנושא כחלק מהזיכרון הקולקטיבי של העם היהודי וכחלק ממורשתו?
הערכה למדריכ.ה: ניתן לקרוא הרחבה בנושא בנספח 1 או ברשת.

מתודה ראשונה: שיתוף

נסביר כי זמן זה מוקדש להכרת ההיסטוריה של יהודי צפון אפריקה בתקופת השואה ולזכר היהודים שנספו שם. נשאל: מה ידוע לכם על אירועי מלחמת העולם השנייה במדינות אלו? (אפשר לשתף בסיפורים משפחתיים).
זמן: 5 דקות | **נספחים:** ללא | **ציוד:** אין

מתודה שנייה: השראה

מחלקים את השכבה לחמש קבוצות קטנות (בעזרת מערכת ZOOM או בשיחות מקדימות לפעילות). נבקש מכל קבוצה לקרוא את אחד העדויות הקצרות ובמהלך הקריאה כל אחד.ת מהמשתתפים.ות יכתוב לעצמו משפט שהכי תפס אותו.
לאחר מכן יקיימו דיון בקבוצות:

- איזה משפט כל אחד.ת בחר.ה?
 - מה חידש לכם קטע זה?
 - מה ידוע לכם על היהדות והיהודים באר זו בתקופת השואה?
 - חפשו מידע נוסף על גורל יהודי מדינה זו בתקופת השואה.
- לקראת הצגת הדברים במליאה, כל קבוצה תבחר משפט מרכזי מתוך העדות שבה עסקה, תנמק את בחירתה ותרחיב על מצב היהודים בשואה באותה ארץ ממקורות מידע נוספים.
זמן: 20 דקות | **נספחים:** נספח 2 | **ציוד:** אין

מתודה שלישית: דיון בשאלה

כל קבוצה תציג את המשפט שהכי תפס אותה בעדות שקראה ותשתף קצת במידע החדש שקראה על מצב היהודים בשואה באותה הארץ.

נדון:

- מה חידשו לכם העדויות שהוצגו בפניכם?
- לדעתכם, מדוע חשוב להתוודע לעדויות ניצולי השואה בכלל? האם יש חשיבות מיוחדת להכרת עדויות יוצאי ארצות המזרח מאותה תקופה?
- יש האומרים כי השואה היא מרכיב מרכזי בזיכרון הקולקטיבי של העם היהודי ולפיכך חשוב להכיר את קורות קהילות ישראל בארצות שונות בתקופת השואה. מה דעתכם?

זמן: 10 דק' | **נספחים:** ללא | **ציוד:** אין

נספח 1- להרחבה למדריכה: שואת יהודי צפון אפריקה

רוב יהודי צפון אפריקה, חיו בארצות שהיו קולוניות של צרפת והיו בעלי אזרחות צרפתית. לאחר כיבוש צרפת וכינונו של משטר וישי האנטישמי בחלק הדרומי של צרפת, בראשותו של המרשל פטן, חל שינוי לרעה במעמדם של יהודי **מרוקו**, **אלג'יריה** ו**תוניסיה** ונאכפו עליהם חוקי גזע אנטישמים נוסח וישי.

בנובמבר 1942, נכנס הצבא הגרמני **לתוניסיה**, ולאחר התבססות קצרה החלו הגרמנים להחרים נכסים של יהודים ורבים גויסו לעבודות ביצורים. גזרות הגרמנים פגעו בעיקר ביהודי הבירה, אבל גם קהילות נוספות, כגון ג'רבה, סבלו מיחס מחפיר ומגיוס לעבודת כפייה. יהודי הבירה נאלצו להקים מעין יודנרט מקומי והוטל עליו לבחור 5,000-6,000 יהודים – שמקצתם רוכזו במחנות עבודה.

בלוב שלטו האיטלקים והם הפעילו בה את חוקי הגזע שנחקקו באיטליה ב-1938, והפקידות האיטלקית הקשיחה את יחסה ליהודים. דרכוניהם סומנו, פעילות תרבותית הוגבלה ואלפי יהודים שולחו למחנות, בעיקר למחנה הריכח ג'אדו (jadu), שבו מתו מאות מרעב וממחלות. יהודים בעלי אזרחות זרה שולחו למחנות ריכח באירופה. מנובמבר 1942 החלו בעלות הברית לשחרר את מדינות צפון אפריקה וכך ניצלו יהודי צפון אפריקה מגורל זהה לגורל אחיהם באירופה.

נספח 2- עדויות לחלוקה לקבוצות

סיפורה של סחי נטף וקורות משפחתה בתוניס

המלחמה התחילה פתאום, ביום בהיר אחד, ולא בהדרגה. השמועות אמרו שמשפחות עזבות את העיר. ראינו שכל היהודים עזבים. אף אחד לא הודיע לנו שצריך לעזוב, אבל הבנו בשכל ישר שאנחנו במקום מסוכן מכיוון שגרנו בעיר נמל ואמרו שהדבר הראשון שיפציצו זה את הנמל. אז אנשים לקחו את הדברים והתחילו ללכת. היינו פליטים מרצון, לא פליטים שגירשו אותם. אימא לקחה שטיחים שישמשו כמזרנים, קצת כלים וקצת מכל דבר. אבא הזמין כרכרה, ושמנו הכול בתוך העגלה. הבית היה מלא רהיטים שהשארנו מאחורינו. סגרנו את הדלת ועזבנו את העיר. סבא אמר שלא ניסע רחוק, אלא נלך למחסנים של הפרדס, שנמצאים במרחק כמה קילומטרים מהעיר, ונישאר שם עד שנראה איך הדברים מתפתחים. אנשים ששמעו שסבא פתח את המחסנים ביקשו להצטרף וסבא הסכים. כשהתחילו להפציץ את הסביבה, נאלצנו שוב לעזוב. הלכנו לכפר ערבי. כשהם ראו שהרבה אנשים בורחים, הם השכירו את הבתים ביוקר. הבתים היו בתי חומר, לא היו בהם חשמל או מים זורמים. סבלנו מטיפוס ומכינים. גרנו יחד שלוש-ארבע משפחות. באיזה שהוא שלב באו לכפר ולקחו את אבא שלי ואת כל הגברים היהודים לעיר, כל השבוע הם עבדו בהוצאת הגופות מבין הריסות העיר, ורק ביום שישי הם חזרו. הגרמנים ידעו שאנחנו בכפר מכיוון שהלכנו עם כוכב צהוב, הוא היה תפור על הז'קט באופן בולט. כולם הלכו עם כוכב באותו גודל מכיוון שהיו הוראות מדויקות על גודלו... הגרמנים לא עשו לנו משהו מיוחד, אבל הרגשנו שעוד מעט, או-טו-טו הם יתחילו. פחדנו שייקחו אותנו למחנה ריכוז.

(על-פי עדותה של סחי נטף, ארכיון יד ושם, 10965)

מצב היהודים במרוקו

בסוף חודש אוקטובר 1940, פורסם בצרפת תקנון בנושא מעמדם של יהודי מרוקו. להלן חלקים ממנו:

סעיף 3: הגישה למשרות הפקידות הציבוריות ולכהונות המפורטות להלן אסורה ליהודים:

- א. חברי כל מוסדות האגודות המקצועיות וכל האספות או נציגויות נבחרות.
- ב. מנהלים, מנהלי משנה, סגני מנהלים וראשי אגפים במינהל הציבורי הממלכתי או במוסדות שבהם תומכת הממשלה.
- ג. חברים בסגל ההוראה, להוציא אלה המלמדים במוסדות שנועדו ליהודים בלבד.
- ד. מינויים מטעם הממשלה במפעלים שעניינם ציבורי.

סעיף 4: הגישה לכל משרות הציבור, זולת אלה המפורטות בסעיף 3 אינה פתוחה ליהודים, אלא אם כן ימלאו אחר אחד התנאים הבאים:

- א. בעלי תעודת חייל מ-1914-1918 או בעלי ציון לשבח.
- ב. בעלי עיטור לגיון הכבוד [...] יהודים לא יוכלו לכהן בתור פרקליטים (עורכי דין).

סעיף 6: יהודים אינם יכולים לעסוק באחד המקצועות הבאים: מנהלים ועורכים של עיתונאים [...], הפצה והצגה של סרטי קולנוע [...], אנשי מינהל של מפעלים הקשורים בדרך זו או אחרת בשידורי הרדיו.

(מיכאל אביטבול [תשמ"ו], **יהודי צפון-אפריקה במלחמת העולם השנייה**, ירושלים: מכון בן-צבי, עמ' 200)

עדותה של ליזה נעים מלוב

ליזה (זוארץ) נעים נולדה בשנת 1934 בדרנה שבלוב למשפחה מרובת ילדים ומכובדת בקהילה. בשנת 1942 נשלחה כל משפחתה למחנה ג'אדו, שם נפטרו מחמת התנאים שתי סבתותיה ואחת מאחיותיה של ליזה. רק לאחר שנתיים של רעב, של כינים ושל מחלות שוחררו בני המשפחה מהמחנה: הייתי עצובה כל הזמן, רעבה וצמאה. אין שום דבר בשביל ילד שרוצה דברים אליהם הוא רגיל. לא מיטה כמו בן אדם, נדרשנו לישון על הרצפה [...] לא משחקים, כלום. ממש כמו חיות ששמו בכלוב. אבל אפילו להם נותנים אוכל. ואנחנו כלום, לא אוכל, לא שתייה, לא ממתקים. כינים, לכלוך, סבל. אנחנו היינו רגילים לטוב, לבגדים, לאוכל טוב, לממתקים. עד המלחמה היה כל טוב בבית. ופתאום ככה. זה היה לנו קשה מאוד. חשבתי לעצמי מה עשיתי, למה אני רעבה? מה רוצים ממני? למה הביאו אותי לפה? איפה הממתקים שהיו לי? איפה המשחקים? איפה הבית הגדול עם הדברים הטובים? אין כלום. האם יבוא יום ונחזור לאיך שהיה? אולי אני אמות? מי יודע מה יעשו לי? כל מיני מחשבות של ילד קטן, מי יודע מה הם מתכננים? כל פעם היו לוקחים את אבא והאחים לעבודה. מי יודע מתי ייקחו אותם ולא יחזיקו אותם? אולי לא יחזירו אותם ואני אשאר בלי אבא ובלי האחים הגדולים שלי? מה נעשה? מהי יהיה? ואחר כך אולי ייקחו גם את אימא ואת כולנו? כל מיני מחשבות, פחד. (ארכיון יד ושם, 10934, 3.0)

מחנה ג'אדו בלוב

המחנה הידוע לשמצה מכולם בלוב היה מחנה ג'אדו. תנאי החיים בג'אדו היו קשים ביותר. מתוך 2,600 יהודים שהובאו לג'אדו, מתו יותר מ-550 בעקבות רעב, מגפות ותשישות מעבודה קשה. מחנה ג'אדו הוקם במחנה צבאי ישן והיה מורכב מביתנים ארוכים מגודרים מסביב בגדר תיל. על גבעה שצפתה על המחנה הוצבה מכונת ירייה כדי לירות במי שינסה לברוח. השומרים היו איטלקים וערבים. שיירות שיירות של משאיות הגיעו כל שבועיים למחנה והביאו יהודים שנסעו בהן כבר חמישה ימים ולנו בלילה תחת כיפת השמים. הם שוכנו בעשרה ביתנים ארוכים ללא מחיצות פנימיות. בכל ביתן שוכנו 300-350 איש בצפיפות רבה. המסגרת המשפחתית נשמרה על ידי היהודים וכדי לזכות בפרטיות מסוימת הקימו משפחות מחיצות ביניהן משמיכות ומסדינים. תחילה ניזונו היהודים ממה שהביאו עמם, אחר כך נאלצו להסתפק במזון הדל שסופק במחנה: 100-150 גרם לחם ליום, קצת אורז, שמן, סוכר, תה וקפה. היהודים היו אחראים על חלוקת המזון ביניהם. לאחר זמן הסכים המפקד לתת לערבים למכור מזון מועט ליהודים במחנה, אך מחיר המצרכים היה גבוה ולא כולם יכלו לקנותם. בנוסף, הסכימה הנהלת המחנה לאפשר לקהילת טריפולי לסייע ליהודים בג'אדו ולהעביר פעם בשבוע משאית עם חיסה, פירות וירקות למחנה. פעם אחת הם אפילו הצליחו להעביר אליהם בגדים. העצירים הועסקו בעבודות כגון פינוי זבל והעברת חצץ, סלעים ועפר ממקום למקום. לכל ביתן היה אחראי שתפקידו היה לדאוג לסידור העבודה. כל האחראים לביתנים ארגנו מעין ועד המחנה, שייצג את ענייני העצירים בפני המפקדים. ראש ועד המחנה הצליח לסדר בית כנסת מאולתר באחד הביתנים.

(על-פי ד"ר עירית אברמסקי [תשנ"ז], פנקס הקהילות לוב ותוניסיה, ירושלים: יד ושם)

מצב היהודים באלג'יריה

כבר בסוף שנת 1940, החלה להתארגן תנועת מחתרת באלג'יריה. במחתרת היו שמונה מאות חברים, 85% מהם היו יהודים. חברי המחתרת הקימו ארגון להגנה עצמית במסווה של אגודת ספורט. מטרת המחתרת הייתה להילחם בנאצים ולסייע לכוחות צרפת החופשית. בסוף אוקטובר 1942, הודיעו האמריקנים למחתרת כי הם מתכוונים לנחות בחופי אלג'יריה ומרוקו כדי לכתר את הכוחות הנאציים בצפון אפריקה, וביקשו מהמחתרת לסייע בפלישה. בלילה שבין 7 ל-8 בנובמבר 1942, השתלטו אנשי המחתרת, רובם יהודים, על העמדות שהוקצו להם והמתינו כמתוכנן לכניסת הכוחות האמריקניים. אנשי המחתרת החזיקו את עמדותיהם כמעט יממה על אף התנגדותם העזה של משמרות החוף הצרפתיים של וישי. התנאי להפסקת האש היה כי בעלות הברית ישאירו על כנו את משטר וישי ולא יתערבו בענייניה הפנימיים של צפון אפריקה ובכלל זה גם בשאלת היהודים. היהודים, ובהם גם אנשי המחתרת לשעבר, התאכזבו מרה. לא רק שהמשטר הגזעני נשאר על כנו, אלא שבמקומות רבים התרבו הפגיעות ביהודים, הם הואשמו בשיתוף פעולה עם האמריקנים, וחלק מאנשי המחתרת אפילו נאסרו. רק במרס 1943 בוטלו, בעקבות לחץ האמריקנים, חוקי הגזע; אך ביטול זכויות היהודים נשאר על כנו במשך חצי שנה נוספת. יתר על כן, יהודים רבים נותרו במחנות המעצר עד קיץ 1944.

עדות של ז'וזף אבנולקר, מפקד "מרד אלג'יריה", במלאות שלושים שנה למרד

ההפתעה היא שאפיינה את הנחיתה האמריקנית [...] הסוד נשמר היטב והשליטים הצרפתיים באפריקה הצפונית, משתפי הפעולה עם הגרמנים, הופתעו הפתעה גמורה. הופתעו גם הגנרלים של צבא וישי, שנעצרו במטות הכלליים שלהם על ידי קבוצתנו, בין השעה 11 לחצות... הייתה זאת הפתעה לראשי המיליציות הפרו-נאציות שנעצרו במיטותיהם, ולראש המשטרה שנעצר והושם בכלאו הוא. בירת צפון אפריקה הייתה משותקת. 400 אזרחים (כ-85% מהם יהודים) שיתקו את 11,000 החיילים של צבא וישי.

(גיטה עמיפד-זילבר [1983], **מחתרת יהודית באלג'יריה 1940-1942**, תל-אביב: משרד הביטחון, עמ' 50)

עדות שמשון צרפתי מתוניס

זכורה לי היטב התהלוכה שיצאה מבית הספר התיכון [...] ללא הבדל מעמד או גיל, רבנים, שמשים, בני טובים, אנשי עמך, כולנו בשורה ארוכה, עם פנים קודרים, תחת משמר כבד של חיילים גרמניים, מפלסים לנו דרך בין אימהות, אחיות, רעיות עם תינוקות בזרועותיהן מתייפחות [...] אלו שלא נלקחו, לא פסקו מלבקר בבתי הכנסת ולא פסקו מלהתפלל ולצום. גם נשים שלא ידעו להתפלל התענו במשך יום שלם, צמו, ולא פתחו פה. זאת לשם תענית על גורל מר שנפל על יקיריהם.

(שמשון צרפתי, **תוניס אל כדרה**, הוצאת המחבר, עמ' 143-146)

עדות על החיים במחנה כפייה בתוניס

הם חדלו להתרחץ, חדלו להתגלח, שרצו כינים, חדלו להיאבק, על אף מאמצייהם של כמה צעירים אמיצים שעזרו להם. הנבחרים האלה, אלה שניסו להימלט, נגזר עליהם לעבור לארץ אויב. עד מהרה נתפסו, נהרגו או נשלחו לגרמניה. אלה שחזרו, פצועים, חולים... שולח חזון בעצמותיהם והם נתקו או שהיו תוקפניים כדי כך בבלואי הסחבות שלהם המכוסים רפש והצואים עד כי בושנו להסתכל בהם.

הגרמנים... נעשו תובעניים ואכזריים יותר ויותר. הם היו יורים בנחשלים ובחולים. דרישותיהם גברו יותר ויותר. אחרי הגברים עד גיל 35, דרשו את בני הארבעים, אחריהם את בני הארבעים וחמש... הנשים יצאו מכליהן, לא ידעו במי לתלות את הקולר, לא העזו לפנות אל הגרמנים והציפו את משרדי הקהילה, תבעו את האנשים – בעלים, בנים ואחים.

(מתוך: אלבר ממי [1960], **נציב המלח**, תל-אביב: עם עובד)

